

ІЛЫНА Г. В.аспірантка кафедри морського
та міжнародного права
(Міжнародний гуманітарний
університет)

УДК 342.733:341.231.14

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.59>**РЕАЛІЗАЦІЯ ЖІНКАМИ ПРАВА НА ОСВІТУ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ**

Стаття присвячена аналізу фундаментальних міжнародних договорів в сфері прав людини, які гарантують жінкам право на освіту.

Позначено, що освіта є правом людини та важливим інструментом для досягнення цілей рівності, розвитку та миру.

Проаналізовано положення Загальної декларації прав людини щодо реалізації права на освіту. Так, Загальна декларація прав людини закріплює принцип недискримінації в освіті, формулюючи, що це право застосовується до «всіх на основі недискримінаційних положень» і без відмінностей, серед іншого, на підставах статті, соціального походження та релігії.

Підкреслено, що в доктрині міжнародного права, а згодом і на практиці визначили мінімальні соціальні гарантії права на освіту – початкова та середня освіта, яка сприяє розвитку здібностей дорослої людини.

Позначено, що концепція прав є важливою для жінок не лише тому, що вона створює можливості користування правом власності, а й тому, що вона дозволяє жінкам користуватись правом на захист своїх прав, звертатись до суду. Подібним чином кваліфікована та освічена робоча сила цілком може підвищити продуктивність та збільшити національний дохід.

Зроблено акцент на певні події на міжнародній арені щодо реалізації права на освіту жінок. Важливим кроком на міжнародній арені в цьому напрямку стала Віденська декларація Всесвітньої конференції з прав людини 1993 р.

Позначено, що чотири всесвітні конференції з питань прав жінок, скликані ООН в останній чверті двадцятого століття, відіграли важливу роль у винесенні питання гендерної рівності на глобальний порядок денний. Конференції об'єднали міжнародне співтовариство навколо низки спільних цілей і ефективного плану дій для покращення становища жінок у всьому світі.

Підкреслено завдання освіти в розрізі гендерної рівності та проаналізовано положення, які підкреслюють недискримінацію та державні зобов'язання в цій сфері. Право кожної людини і дітей, зокрема, на отримання освіти є фундаментальним згідно з міжнародним правом.

Зроблено висновок, що право на освіту є настільки фундаментальним, що від нього не можна відступати. Сьогодні це важливе завдання для нашої країни.

Ключові слова: права людини, право на освіту, міжнародні договори, ООН, гендерна рівність, захист прав жінок, рівність, недискримінація.

Pina H. V. Implementation of the right to education by women: international legal regulation

The article is devoted to the analysis of fundamental international treaties in the field of human rights, which guarantee women's right to education.

It is noted that education is a human right and an important tool for achieving the goals of equality, development and peace.

The provisions of the Universal Declaration of Human Rights regarding the realization of the right to education have been analyzed. Thus, the Universal Declaration of Human Rights enshrines the principle of non-discrimination in education.

It is emphasized that in the doctrine of international law, and later in practice, the minimum social guarantees of the right to education were defined - primary and secondary education, which contributes to the development of the abilities of an adult.

It is noted that the concept of rights is important for women not only because it creates opportunities to use the right to property, but also because it allows women to use the right to protect their rights, to go to court. Similarly, a skilled and educated workforce may well increase productivity and increase national income.

Emphasis is placed on certain events in the international arena regarding the realization of women's right to education. An important step in the international arena in this direction was the Vienna Declaration of the World Conference on Human Rights in 1993.

It is noted that the four world conferences on women's rights, convened by the UN in the last quarter of the twentieth century, played an important role in bringing the issue of gender equality to the global agenda. The conferences united the international community around a set of common goals and an effective plan of action to improve the status of women around the world.

The task of education in terms of gender equality is emphasized and the provisions emphasizing non-discrimination and state obligations in this area are analyzed. The right of every person and children, in particular, to receive education is fundamental according to international law.

It was concluded that the right to education is so fundamental that it cannot be waived. Today, this is an important task for our country.

Key words: *human rights, right to education, international treaties, UN, gender equality, protection of women's rights, equality, non-discrimination.*

Освіта є правом людини та важливим інструментом для досягнення цілей рівності, розвитку та миру. Недискримінаційна освіта приносить користь як дівчатам, так і хлопчикам і, таким чином, зрештою сприяє більш рівним стосункам між жінками та чоловіками. Рівність у доступі та отриманні освітніх послуг необхідна для розвитку міжнародних відносин.

За останнє десятиліття глобальні заяви та спроби держав зробити право на освіту для всіх доступним викликали позитивні тенденції та дали змогу говорити про розвиток цього права. Однак ні сьогодні існують країни, де питання гендерної рівності та доступу до освіти викликають багато питань. Усунення гендерних розривів є важливим орієнтиром для прояву прогресу в освіті та показником її корисності як інструменту для розширення можливостей людини. Особливої уваги заслуговує аналіз міжнародно-правових норм, які гарантують жінкам право на освіту.

Дискурси щодо гендеру та доступу жінок до освіти, а також ролі жінок у розвитку права на доступ до освіти в країнах, що розвиваються, і в менш розвинених країнах відіграли важливу роль у просуванні освіти для жінок і формуванні уявлень про гендерну справедливість. У перші кілька десятиліть після Другої світової війни жінки, по суті, були обмежені тільки роллю дружин і матерів, як це позначено в Загальній декларації прав людини [1].

Так, стаття 26 Загальної декларації прав людини позначає, що кожен має право на освіту [1]. Освіта має бути відповідно до Декларації спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основоположних свобод. З цієї статті

впливає, що всі особи, незалежно від статі, мають рівні можливості доступу до освіти та право на освіту. Гендерна рівність в доступі до освіти є міжнародно-правовою нормою.

В доктрині міжнародного права в 1950-х і 1960-х рр. відбувається перехід до концепції розширення можливостей та гарантування прав жінок. Проаналізуємо деякі концепції та думки. Як позначає О. Мозер: «у рамках вирішення структурних нерівностей ця система прагнула задовольнити стратегічні гендерні потреби через мобілізацію на місцевому рівні та також висунула теорію, що просування жінок не обов'язково повинно вимірюватися у порівнянні з чоловіками» [2, р. 58-75].

У загальному дискурсі щодо розвитку поняття «можливостей» і «прав» жінок на освіту, використовувався першочергово підхід до цього права як можливості жінки/дівчини отримати освіту. Дж. Дрезе та А. Сен, наприклад, наголошували на праві жінок на освіту і просували цю теорію. Вони наголошували, що право жінок на освіту принесе їм користь як особам, дасть можливості для розвитку, а не просто дасть можливість досягнути певних соціальних цілей. Ця перспектива вимагала створення певного підґрунтя, де поняття рівності та нерівності стають доречними, де індивіди виходять за межі пасивності, щоб еволюціонувати як «соціально корисні та впливові» [3, р. 12].

М. Нуссбаум, розглядаючи складні ситуації, в яких існує гендерна нерівність, розширює розуміння права на освіту до «порогу здібностей», без якого людське функціонування неможливе, охоплюючи основну мету соціальних цілей. Це передбачає узгодження нормативних приписів, таких як конституційні принципи, які всі громадяни мають право вимагати від своїх урядів. Мінімальні соціальні права включають початкову та середню освіту, яка сприятиме розвитку здібностей дорослої людини, і є центральною для прав людини, прав жінок, оскільки доступ жінок до правосуддя розглядався периферійно [4, р. 38-39].

Концепція прав є важливою для жінок не лише тому, що вона створює можливості користування правом власності, наприклад, а й тому, що вона дозволяє жінкам користуватись правом на захист своїх прав, звертатись до суду. Подібним чином кваліфікована та освічена робоча сила цілком може підвищити продуктивність та збільшити національний дохід. Хоча в ідеалі правові норми мають впливати на соціальні простори, це не завжди обов'язково так.

Ю. Хаузерман позначає, що держава має певні зобов'язання в гарантуванні доступу до освіти. Це забезпечується нормативному, конституційному закріпленню таких прав [5, р. 122].

Протягом 80-90-х рр. аргументи на підтримку освіти для жінок оберталися навколо підходів, які зосереджувалися на питаннях доступу до освіти та народжуваності. Це пов'язувалось і з прискоренням розвитку економіки та загальним прогресом у розвитку держави та нації. На основі даних було продемонстровано, що країни, які інвестують в освіту прискорюють своє економічне зростання, оскільки вища народжуваність передбачає більший приріст населення та менший національний дохід [6]. Дійсно, інвестиції в освіту жінок також займають важливе місце в стратегіях скорочення бідності міжнародних фінансових установ. Результуюча «інтеграція гендерної проблематики» з проблемами здоров'я та меншого розміру сім'ї в основному спрямована на теорії високих прибутків, тобто залучення жінок як робочої сили у вільній ринковій економіці. Таким чином, запроваджується базове навчання в школі, щоб відстрочити материнство, а також пропагуються заходи з планування сім'ї, щоб жінки могли знайти місце роботи та отримувати дохід [7, р. 258].

Як позначає М. Сур, з одного боку, чим більше аргументів на користь освіти, тим краще, з іншого боку, ми повинні пам'ятати, хто їх висуває і з якою метою. Пов'язуючи право жінок на освіту з більш масштабними цілями, припускаючи, що досягнення таких цілей автоматизуватиме права жінок, є сумнівним, як через нехтування особистими свободами, так і через слабкі емпіричні докази. Наприклад, заперечується зв'язок права жінок на освіту з контролем за народжуваністю та національним доходом. Такі пропозиції часто перетворюються на державну демографічну політику, яка націлена на жінок і забезпечує різноманітні форми соціального контролю. Дані з Південної Азії показують, що зв'язок між навчанням у школі та автономією не є ані випадковим, ані послідовним; а вища освіта та нижча народжуваність не обов'язково відображають більшу свободу для жінок [7, р. 258-259].

В сучасному світі дискурс розвитку та гарантування прав людини розкриває переваги у сприянні освіті жінок. Важливим кроком на міжнародній арені в цьому напрямку стала Віденська декларація Всесвітньої конференції з прав людини 1993 р., яка відбувалась у Відні. Головним підсумком конференції стало прийняття Віденської декларації та Програми дій, спільного плану щодо зміцнення діяльності у галузі прав людини у світі [8].

В межах конференції було розроблено конкретні рекомендації щодо зміцнення та гармонізації потенціалу моніторингу системи ООН. Учасники конференції закликали Генеральну Асамблею створити посаду Верховного комісара з прав людини, яка була згодом заснована 20 грудня 1993 року.

Крім того, на конференції було здійснено нові кроки щодо заохочення та захисту прав жінок. Віденська декларація та Програма дій стали кульмінацією тривалого процесу розгляду та обговорення статусу правозахисного механізму у світі. Віденська конференція також започаткувала активізацію зусиль щодо зміцнення та подальшого впровадження набору інструментів у галузі прав людини, які ретельно розроблялися на основі Загальної декларації прав людини з 1948 року.

Зобов'язання щодо розширення прав і можливостей жінок знайшли своє гідне визнання в рамках ООН, зокрема, завдяки так званім «жіночим конференціям» ООН. Треба підкреслити, що знаковою була Четверта Всесвітня конференція з питань жінок у Пекіні. Вона була найважливішою з чотирьох конференцій з питань жінок, що відбулися в період з 1975 по 1995 рр., оскільки вона спиралася на політичні домовленості, досягнуті на трьох попередніх глобальних конференціях з питань жінок, і об'єднала п'ять десятиліть правових досягнень, спрямованих на забезпечення рівності жінок із чоловіками на конституційному рівні та на практиці. Понад 17 000 учасників відвідали конференцію, у тому числі 6 000 урядових делегатів на переговорах, понад 4 000 акредитованих представників неурядових організацій, безліч міжнародних державних службовців і близько 4 000 представників ЗМІ.

Конференція ознаменувала важливий поворотний момент у глобальному порядку денному гендерної рівності. Пекінська декларація, була ухвалена одногосно 189 країнами [9]. Ця програма забезпечила розширення прав і можливостей жінок, і зараз вважається ключовим глобальним політичним документом щодо гендерної рівності. Вона встановлює стратегічні цілі та дії для покращення становища жінок і досягнення гендерної рівності в 12 найважливіших сферах, що викликають занепокоєння. Однією з ключових сфер – освіта і навчання.

Відділ ООН у справах жінок у своєму огляді чотирьох Всесвітніх конференцій зазначив: «Фундаментальна трансформація, яка відбулася в Пекіні, полягала у визнанні необхідності зміщення уваги з жінок на концепцію статі, визнання того, що вся структура суспільства, і всі стосунки між чоловіками та жінками в ньому повинні бути переоцінені. Тільки завдяки такій фундаментальній перебудові суспільства та його інституцій жінки можуть отримати повну силу, щоб зайняти належне їм місце рівноправних партнерів з чоловіками в усіх аспектах життя. Ця зміна стала рішучим підтвердженням того, що права жінок є правами людини і що гендерна рівність є проблемою загального занепокоєння, яка приносить користь усім» [10].

Як позначає український дослідник В. Г. Кремень, то сьогоденні глобальні тенденції, з одного боку, підвищують рівень демократизації освіти, сприяють реальному забезпеченню права на освіту всім бажаючим, з іншого боку – «відчувається значний вплив соціально-економічних і політичних чинників на здобуття освіти, зростання ринку освітніх послуг» зумовлюють появу та розвиток міжнародних проєктів і програм [11, с. 49-50].

Як позначає О. С. Якушина: «При дослідженні проблематики міжнародних стандартів у галузі освіти слід звернути увагу і на інтерпретацію права особи на освіту у розумінні Європейського суду з прав людини» [12, с. 62]. Відповідно до ст. 2 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань» [13].

ЕСПЛ в своїх рішеннях неодноразово підкреслював важливість ролі освіти для розвитку демократичного суспільства, звертаючи увагу на положення ст. 2 зазначеного Протоколу, де позначено гарантування плюралізму в освіті. Це положення є життєво необхідним для забезпечення розвитку демократичного суспільства [14, с. 72].

Варто підкреслити, що у міжнародному праві право на освіту лежить в основі реалізації інших прав, також вказуючи на їх взаємозв'язок і взаємозалежність.

Хоча жоден із основних міжнародних документів в сфері прав людини не визначає значення освіти, мета освіти в міжнародному праві пояснюється розширено. Не обмежуючись тільки навчанням, воно спрямоване на «повний розвиток людської особистості та зміцнення поваги до прав людини та основних свобод» [1]. 18-та Генеральна конференція ЮНЕСКО (1974) підкреслила, що освіта є процесом свідомого розвитку. У ньому також зазначено, що освіта має «дозволити кожній людині активно сприяти забезпеченню основних прав і свобод» [15].

Право кожної людини і дітей, зокрема, на отримання освіти є фундаментальним згідно з міжнародним правом. У світовому масштабі перше правозахисне посилення на право дитини на освіту було закріплено в параграфі 1 Декларації прав дитини 1959 року, де було зазначено, що «дитина має право на освіту». Подібним чином Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права стверджує, що держави-учасниці, визнаючи право кожного на освіту, також повинні поважати свободу батьків/законних опікунів вибирати для своїх дітей школи, надавати релігійну та моральну освіту відповідно до власних переконань. Крім того, існують положення щодо забезпечення невторчання у свободу окремих осіб і органів засновувати навчальні заклади та керувати ними [16].

Конвенція про права дитини, яка надає дітям статус носіїв прав, чітко окреслює широкі цілі освіти. Держави-учасниці Конвенції зобов'язані спрямовувати освіту дітей на оптимальний розвиток їхньої особистості, талантів, розумових і фізичних здібностей, а також на повагу до культурної самобутності, національних цінностей та заохочення, серед іншого, рівність статей. Конвенція про права дітей, особливо щодо права дівчаток на освіту, не допускає відступу від цього положення, враховуючи його елементарний характер. Стаття 28 заохочує право на освіту, включаючи право на обов'язкову безкоштовну початкову освіту та доступ до неї, а також на середню, професійну та вищу освіту [17]. Це основна передумова Конвенції про права дитини, яка повторює, що право дітей на розвиток є пріоритетом на рівні з правами на життя та захист.

Неодмінною умовою реалізації права на освіту для дівчат/жінок є рівний доступ до освітніх закладів. Базуючись на принципах недискримінації та рівності, це є мінімальним орієнтиром не лише для реалізації економічних, соціальних і культурних прав, але й для підтримки гендерної рівності. Загальна декларація прав людини закріплює принцип недискримінації в освіті, формулюючи, що це право застосовується до «всіх на основі недискримінаційних положень» і без відмінностей, серед іншого, на підставах статі, соціального походження та релігії.

У 1960 році, коли ЮНЕСКО прийняла Конвенцію проти дискримінації в освіті, вона закликала держави сприяти «рівності можливостей і ставлення» в освіті. Її головні цілі включали усунення практики, яка позбавляє будь-яку особу чи групу доступу до освіти, обмеження доступу будь-якої особи чи групи до освіти або надання освіти нижчого рівня.

Інші положення міжнародного права, які забороняють дискримінацію в освіті, включають Конвенцію про ліквідацію расової дискримінації 1965 року. У Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок особливо підкреслюється дискримінація жінок [18]. Рівність в освіті вимагає як для жінок, так і для дівчат через спеціальні державні зобов'язання. Це включає усунення стереотипних ролей, однакові умови доступу до навчання на всіх рівнях освіти.

Отже, міжнародне право зобов'язує держави забезпечувати право на освіту шляхом позитивних дій. Згідно міжнародних договорів, позначених вище, ці зобов'язання визнаються як «прогресивні зобов'язання», тобто кожна держава-учасниця вживає заходів

виходячи з «максимуму своїх наявних ресурсів» з метою поступового досягнення повної реалізації цих прав.

Оскільки Україна є учасницею основних пактів і конвенцій ООН у сфері прав людини та освіти, то в межах міжнародного співробітництва в національному законодавстві розроблено і ухвалено низку нормативно-правових актів щодо забезпечення права особи на освіту. Загальний підхід міжнародних угод, окреслених вище, полягає в тому, що вони вважають право на освіту настільки фундаментальним, що від нього не можна відступати. В сьогоденні реаліях – це одне з першочергових завдань нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_015 (дата звернення: 22.02.2024).
2. Moser O.N. Caroline. *Gender, Planning and Development: Theory, Practice and Training*. London: Routledge, 1994. 298 p.
3. Drèze J., Sen A. *Hunger and Public Action*. Oxford: Clarendon Press, 1991. 392 p.
4. Nussbaum C. Martha. *Women and Human Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 336 p.
5. Hausserman J. *A Human Rights Approach to Development*. London: Rights and Humanity, 1988, 260 p.
6. Dollar D. Gatti R. *Gender Inequality, Income and Growth: Are Good Times Good for Women? Policy and Research Report on Gender and Development, Working Paper Series. World Bank*. 1999. № 1. URL: https://www.researchgate.net/publication/238237787_Gender_Inequality_Income_and_Growth_Are_Good_Times_Good_for_Women (дата звернення: 22.02.2024).
7. Sur M. *Women's Right to Education: A Narrative on International Law. Indian Journal of Gender Studies*. 2004. № 11. P. 255-274.
8. *Vienna Declaration and Programme of Action*. 25 June 1993. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action> (дата звернення: 22.02.2024).
9. *Report of the Fourth World Conference on Women. Beijing, 4-15 September 1995*. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n96/273/01/pdf/n9627301.pdf?token=wMDIETeR8SDZm6dnwq&fe=true> (дата звернення: 22.02.2024).
10. *Fourth World Conference on Women, 4-15 September 1995, Beijing, China*. URL: <https://www.un.org/en/conferences/women/beijing1995> (дата звернення: 22.02.2024).
11. Кремень В.Г. *Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати*. К.: Грамота, 2005. 448 с.
12. Якушина О.С. *Міжнародно-правове регулювання права на освіту. Європейські перспективи*. 2017. № 3.С. 58-63.
13. *Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952*. URL: <https://www.un.org/en/conferences/women/beijing1995> (дата звернення: 22.02.2024).
14. *Європейський суд з прав людини. Матеріали практики (1993–2003 р.р.) / редкол. П.М. Рабінович. К.: Фенікс, 2004. 448 с.*
15. *Генеральна конференція ЮНЕСКО, 1974*. URL: <https://unesdoc.unesco.org/> (дата звернення: 22.02.2024).
16. *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_042 (дата звернення: 22.02.2024).
17. *Конвенція про права дитини від 20.11.1989*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_021 (дата звернення: 22.02.2024).
18. *Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_207 (дата звернення: 22.02.2024).

